

עין אי"ה ברכות פ' ב' כ"ד

טבע החלומות לא נברא ללא תכלית. וביאר שהמחרידים שבהם תכליתם לרכך קושי הטבע שביצר לב האדם. ע"כ בהיות עובר זמן הגון ואין שם דבר הגורם לרכך טבעו הקשה, יקנו מדותיו הקשות אבירות ויקרא רע. אמנם ביאר ר"י שכל זה הוא במי שכל תהלוכותיו הוא רק ע"פ טבע נפשו. אבל מי שמשים לבו לתורת ד', הוא אינו צריך לריכוך מדותיו מסיבות טבעיות, שהתורה תלמדוהו ותישרהו. ע"כ מי שמשביע עצמו מד"ת ולן, אין מבשרין אותו בשורות רעות, כי הוא לעולם קרוב אל דרך הטובה. וע"י תושייה שמתשתת כחו החומרי של אדם יעשו מדותיו הגונות. ויתכן עוד שהאדם בהיותו בעת השינה, מתגבר בו טבע החומרי, וימשך ביותר אחר חומריותו. ע"כ בהיותו חולם עכ"פ ישתמש אז בדבר שכלי קצת לדמות ולצייר, תועילהו שלא יהי' נשקע בחומריות יותר מדאי ע"י השינה. אמנם המשביע עצמו מד"ת ולן, מה שהוא מוצא מנוח לגופו מעמלה של תורה, אינו נחשב השתקעות חומרית, כ"א הצעה לשלימות רוחנית, ע"כ ראוי הוא שלא להפריעו, ושנתו תערב לו

עין אי"ה שבת פ' א' פ"ג

ההשתדלות לתקן המדות והמעשים ראויה היא מאד, אבל צריך להסתכל בכל דבר שיהי' משוער לפי ערכו, לא יכביד במקום שאין צורך. בפרט לת"ח שתורתם תכשירם להיות הנטיות הטבעיות פונות לטוב ולקדושה, אם ימצא בהם חטא ימצא רק מצד איזה מקרה מעשי שלא יטביע חותמו עמוק כנטיה טבעית להרע, ע"כ במעט השתדלות ישוב ורפא לו. ומי שמכביד על ת"ח לומר שכ"כ הוא צריך עמל והכבדה לטהר חסרון מקרי מעשי, כאותו העמל הראוי למי שתכונותיו הטבעיות נקנו לו בטבע רע ומקולקל, שמדה זו רחוקה היא מעמלי תורה, מפני שהתורה מטהרת את טבע הנפש בקניניה. ע"כ כשימצא איש פונה לרגשי לב הללו, לרומם ערך התיקונים הנחוצים באמת ג"כ לכל עמלי תורה שלא ימצא במעשיהם דלמו. אבל אם יגדש את הסאה ועל מאני דצביעי, כלומר חסרונות מקריים שהם אפשריים לבא בחוג ת"ח, יאמר שהם כ"כ צריכים עמל וזכאות נפש, כדחירא, כחסרונות טבעיים שהם אפשריים להשתרש ברחוקים מאורה של תורה, נשיב לו כבר קדמון רבנן ולמדונו ההבדלים שביניהם. ע"כ באמת המדה הנכונה נקח את העבודה הזאת של הטיפול על תיקוני המעשים והמדות אבל כפי השיעור הראוי, בשימונו לעינינו תמיד כי כחה של תורה והשלמת הדעת ביראת ד', היא מעטרת את בעליה בתכונות טבעיות הגונות, עד שהנטיה הפנימית פונה היא לטוב והמגרעות המעשיות יבאו ע"פ מקרה, שבשימת לב וחפץ טהור בנקל יתקונו. ע"כ אין ראוי לרפות ידים משקידה על דלתי תורה, וליסד דרכי ההכשר המוסרי לפי המדה הישרה.

עין אי"ה שבת פ' א' פ"ד

ההנהגות הישירות בדרכי הכלכלה הביתיות יעוררו את דוגמתן יפה בארחות החיים העקריים, כשם שהנקיון והכביסה יפה ומועילה היא לבגד. אמנם הזירות צריכה להיות עמה שההשתדלות ע"ד הכביסה והניקיון לא יבלעו וישחיתו את עצם הבגד ומהותו. כן צריך להשכיל כ"א ע"פ מדתו חק נעלה מחכמת הנפש, כי לא יאתה לאדם לבקש להחליף כחות נפשו מטבעם. בזה לא יצלה, כי הפעולות הישירות והמעשים הטובים יצאו רק בהיות הנפש בריאה חיה וערה עושה פעולותיה ע"פ טבעה שיצרה יוצרה. והנה יש אדם שתכונותיו פונות להיות נוטות לתוקף המדות, לגבורה ואדירות, אל יאמר שתכונתו צריכה כולה להתחלף. לא כן, כשם שיש שימוש לטובה במדות הנוחות והנעימות כן יש שימוש לטובה באבירות נקמה ושנאה וכיו"ב, להשתמש בהן במקום הדרוש. ע"כ אלה המדות הרגזניות שמשמשות בכעס וקפדנות, העדר הסבלנות וכיו"ב, המה מצויירות בקוצר אפים, מדות קצרות. וכך היא תכונת הנפש של אלה שמדותיהם כאלה, ראוי להם רק לנקות את המומים שבמדותיהם, את השימוש העלול לקלקל כשהוא שלא במקום הראוי. אבל מה מאד מאושרים המה ויאשרו את זולתם, בהרימם את כחותיהם אלה שלא לנשא ולסלח במקום שהשעה צריכה לכך, להעיז פנים באנשי רשע החפצים לעקר ולשרש קדשי ד', החפצים לשלח יד בעולתה ולעות כל ישר. ע"כ אל נא יתקצף על נפשו איש בעל תכונות קצרות ומרגיזות, עד למדה זו שברצותו לנקות החללה שנדבקה בנפשו ע"י השימוש במקום שאינו ראוי, ילך לקצה רחוק עד כדי שישנה תכונת נפשו ולא יוכל עוד להשתמש כלל במדותיו הטבעיות. לא כן הדבר, כי בשינוי נפשו מתכונתה הטבעית כבר השביתה מטהרת בריאותה, בהיותה קצרה בטבעה נוחה להתרגש, צריך רק להנהיגה שתהי' התרגשותה ע"פ עצת התורה והשכל, אבל לא שתחלל מיכולת פעולתה. להאי קצרא, הרגש הפנימי התובע לאדם לצאת ידי חובתו המוסרית ולטהר דרכיו לפני יוצרו. לא יתן בידו את כחותיו בלא השגחה שכלית תורית. במשחא, מדת התורה הנותנת לכל דבר חק ומשפט, ומצרפת את כל מדה ע"פ מקומה ושעתה. במשחא ניתב ליה, יתבונן תכונתו הטבעית עד היכן היא מגעת מעצם טבעה. ובמשחא לשקול מניה, ידע עד כמה פעלה עליה ההדרכה המוסרית של כבישת המדות וצירופן. דאי טפי אפטדיה דמתחיה, אם האריך הלחץ המוסרי יותר מהמדה הטבעית את הנפש, עד שפעולתה הקודמת ע"פ טבעה הקצר לא תוכל לעשות, אפטדיה, שיחת בזה את הכחות הנפשיים שלו מעצם טבעם, דמתחיה. ואי ניציר, אם הוא נוטה לחמלה ולרחמים לחסד ולטובה, וע"ז מצא בנפשו שהפריז בנטייתו אלה הרכות על המדה, לא עצר בעד פושעים מלעשות המזימתה, וכפף ראשו לפני כל פוסע על ראשי עם קדוש, וכיו"ב מהמגרעות היוצאות מרחמי רשעים מהמדות הרכות כשיוצאות מגבול הראוי, אל יהין בתנו לב לכבס חלאה זו, לקצר את תכונותיו מטבען לחגור קנאה טבעית, עד שישכח את תכונתו הטבעית הנוטה לחסד לטוב ולרחמים. לא כן, כי כ"א צריך לפעול את הטוב והישר בעיני ד' ע"פ תכונותיו ומדותיו המושרשות בטבעו שכך יצרו יוצרו. ואי ניציר, אפטדיה דכווציה, וכמה קשה היא קמיטת הנפש, כזה כן זה לא ימצא את אשרו אשר הוא מבקש כ"א בהיותו פועל ע"פ תכונתו הטבעית. והמדה המטהרת צריכה לפעול רק על החללה וחסרון לטהרו ולתקנו, אבל עצם תכונת הנפש צריכה שתשאר שלמה ובריאה בכל כליה, נכונה לעבודת הקודש ע"פ מדתה, שזו היא נחלתה ע"פ יוצר רוח האדם בקרבו, ששם לכ"א חלקו בחיים להשכיל ולהיטיב ע"פ אותם הכחות שחננו בהם, "כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי". ומי זה ישלח יד לשנות סדרי היצירה, כי כל אשר עשה האלהים עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע, "כולם נכחים למבין וישרים למוצאי דעת".

עג. חכמת המוסר דברה על דבר זיכרון המדות.

אבל אנו צריכים לדבר גם כן יחד עם

זיכרון על דבר הגברתן והבלטת צורתן,

ולהמציא בזה למודים תיאוריים ומעשיים.

שני דרכים ישנם לבא לידי טהרה. דרך אחד הוא לדקדק בפרטי המדות, שרם, לכווננם באופן שיהיו מטהורים, ומהשפעתם נעשו החיים בכלל טהורים. ירך השני הוא להסתכל בהסתכלות שכלית, ולהעלות את הנשמה למעלה יונה באור ד', ועל ידי זה ממילא המדות מתעלות בצורה כללית, מפני שמקורן זה מבורך ומתוך המקור של גידולן הרי הן מתברכות מאיליהן. ואף על פי ין אפשרוה להפטר בשום אופן מהשגחה מדוייקת על פרטי המדות גם בהיות שפעה של ההתעלות הרוחנית באה משטפה העליון המלא אור השכל, אבל הענין הזה הוא רק באופן נטפל, בתור סעד ועזר, אבל עיקר הכח של הטהרה מתוך ההופעה השכלית, שהאדם בכל מהותו מתעלה על ידה.